

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 6, 2014

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 6, 2014

КАТАЛОГИЗАЦИЯТА В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Milanova, Milena. THE CATALOGING IN DIGITAL AGE

The paper presents the author's view about the future of programme of Universal Bibliographic Control. On the background of different initiatives, developed and maintained by IFLA, are presented the main ways which Bulgarian librarians should take to accept the need and finally to develop the national cataloging practice.

Развитието на каталогизацията винаги е следвало, а дори и предвиждало, изискванията и очакванията на отделния потребител на информация. Основната цел винаги е била безпрепятствения, бърз и лесен достъп до онова, от което той/тя се нуждае. Особено в съвременното динамично ежедневие, в условията на постоянно нарастване на обема на публикуваната, независимо чрез какви способности, информация, и на почти непрекъснатата поява на нови видове нейни носители, както и на все по-динамичния характер на промените в тези носители е необходимо да се преосмисля средата, в която се осъществяват основните библиотечно-библиографски процеси. Налагат се промени, които водят до засилване значението на една от основните международни програми, гарантираща безпрепятствения достъп до информация. Идеите на универсалния библиографски контрол са едно от постиженията на международната библиотечна общност, което не само, че не е изчерпало своето значение, но и непрекъснато се развива и преосмисля. „Освен сградите си библиотеките разполагат с три ценни неща: библиотечните фондове (материални и нематериални), персонала и библиографския

контрол. Без библиографския контрол красивите здания, фондовете и хората, които работят там, са прехвалени складове за библиотечни материали”, казва Майкъл Горман¹.

Според Клифърд Линч², ние, като професионалисти, не можем, а и не трябва да се опитваме да чертаем бъдещето на библиографския контрол без да осъзнаваме, че навлизаме в един свят, където ще преобладава дигиталното съдържание, което ще бъде използвано, също толкова активно, колкото и локалните електронни информационни системи. Тази констатация определя и посоката в развитието на процесите по каталогизация, в разработването на инструментариум за създаване, управление и разпространение на библиографска информация, в стандартизирането и сближаването на различни дейности и подходи при информационното обслужване и подкрепа на потребителите. Международната федерация на библиотечните асоциации и институции (ИФЛА) подкрепя развитието на библиотеки, библиографски служби, информационни центрове, така че да се постигне легален и универсален, безпрепятствен и обективен, без цензура, достъп до информация, ресурси, сведения, данни. Основни, в тези процеси, са дейностите по каталогизация. Постоянно се разработват, актуализират и усъвършенстват стратегии, принципи, стандарти, правила, ръководства, провеждат се изследвания, създават се нови подходи, планират се стъпки за навременно и дори изпреварващо развитие на процесите по каталогизация.

Идеята за универсален библиографски контрол има своята вече сериозна история. Пораждането на идеята стига назад във времето до 1969 г.³, а основните аспекти на програмата по онова време са свързани с подобряването на националния библиографски контрол и развитието на националните библиографски служби, с разработването и публикуването на международни стандарти и ръководства, свързани с каталогизационната практика и с развитието на формат за обмен на машиночетими библиографски записи⁴. Тази програма е основополагаща за споделянето на библиографска информация, може да се твърди, че тя е част от осигуряването на съвместимост при споделянето на информация в съвременното общество на информация и знание. През 2012 г. на

¹ Горман, Майкъл. *Нашите непреходни ценности*. София, 2006, с. 171–172

² Lynch, Clifford. The new context for Bibliographic control in the new millennium. In: *Bibliographic Control for the New Millennium* [online]. Conference. 2001, p. 4 [Viewed 06.01.2014]. Available form: http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/lynch_paper.html

³ През същата година в Копенхаген се провежда международна среща на експертите по каталогизация, на която се дискутират идеите на бъдещата програма.

⁴ Anderson, Dorothy. The IFLA Program of Universal Bibliographic Control. In: *The Journal of Academic Librarianship*, 1983, May, p. 72

международния конгрес на ИФЛА програмата отново е възстановена⁵, като в края на същата година са приети осъвременените принципи на Универсалния библиографски контрол. Библиотечната общност осъзна, че идеите на програмата са особено актуални при съвременния ръст на обмен и достъп до информационни ресурси от всякакъв вид, тип и съдържание. Запазва се отговорността на националните библиографски агенции относно осигуряването на нормативни библиографски сведения за националната издателска продукция и осигуряването на отворен достъп до тези данни за всички заинтересувани. Също така като част от отговорността по създаването на националните библиографски данни националните агенции имат задължението да се грижат за контролираните точки за достъп за лица, фамилии, колективни органи, места, както и за правилните позовавания на произведенията, свързани със съответната страна и предоставянето на тази информация на други национални агенции, библиотеки и общности. ИФЛА е отговорната организация, която трябва да поддържа и подпомага прилагането на международните принципи на каталогизацията, приети през 2009 г., които са в основата на споделянето на библиографската информация. Федерацията, съвместно с националните професионални общности и комитети, е отговорна за развитието, представянето и разпространението на библиографски стандарти и ръководства, които да насърчават и подкрепят споделянето на библиографски и нормативни данни. ИФЛА има ангажмента да работи заедно с други международни организации по създаването и поддръжката на стандарти, като се стреми да постигне и гарантира съгласуваност между нормативните изисквания и съвместими модели от данни, които се създават в рамките на по-широки общности⁶.

Навлизането на ИКТ технологиите в работата на библиотеките, библиографските агенции, информационните центрове през годините променят начина на търсене, достъп и ползване на информация. На преден план излиза и се отчита като приоритет потребителят. Той попада във фокуса на програмите, проектите, изследванията, които осъществява библиотечната общност. Все по-важно е бързото и безпрепятствено достигане до информационните ресурси. Все по-важно е как

⁵ През 2003 г. програмата UBCIM е приключена, като принципите за стандартизация на библиографските дейности се поддържат до 2011 г. последователно от IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards и от IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies, чиято дейност е прекратена.

⁶ **IFLA**. Professional Statement on Universal Bibliographic Control. In: *IFLA* [online]. Bibliography Section. [Viewed 18. 12. 2013]. Available from: <http://www.ifla.org/files/assets/bibliography/Documents/IFLA%20Professional%20Statement%20on%20UBC.pdf>

създателят на дадено произведение го предлага за ползване. Все по-важно е как издателят, производителят на дадена творба, ресурс го публикува, предоставя за достъп. Все по-важно е какво получава читателя, ползвателя, потребителя. В тази верига библиотеките имат своята посредническа роля. Това е звеното, което среща всички изброени агенти, участващи в създаването, достигането и ползването на информация. В още по-тесен смисъл библиографската дейност или библиографията се явява „универсален метод за опериране със суверенни информационни обекти“⁷, която е в състояние да създаде информационна карта/модел за достъп до знание. Проявата на тази способност е овеществена в разработения и утвърден инструментариум: стандартите за библиографско описание, форматите за машинночетима каталогизация, схемите с метаданни.

Промените в средата, променят и инструментариума. Това са промени, които запазват същността и смисъла от поддръжката и развиването му. В противен случай специалистите отдавна да са се отказали от използването на високо структурираните машинночетими формати, например. Това не се случва не от сантименталност или от вяра в традициите и тяхната неприкосновеност. Не се случва, защото хилядолетното развитие на библиографското описание е доказало, че то може да гарантира достъп до релевантна информация, че е в състояние да създаден вторичен образ на какъвто и да е информационен ресурс, който да отведе потребителя до произведението. Едновременно с това развитието на технологиите и най-вече на мрежовата комуникация предлага пътища, които водят до нови форми на съществуване и разширяване на този инструментариум, каквито са схемите с метаданни или пък стандартът ISBD в XML приложение.

В този смисъл на преден план излиза нов подход за интерпретиране на идеята за универсален библиографски контрол. В терминологично отношение все по-често се използва термина *съвместимост* (interoperability) или най-общо това е способността на компютърен хардуер или приложна програма да комуникира и да работи ефективно при обмен на данни с други системи, които обикновено са от различен тип, проектирани и създадени от различни производители и доставчици⁸. По своята същност това определение се доближава изключително много до идеята за постигането на безпрепятствен обмен на библиографска информация между потребители в целия свят. Разбира се развитието на

⁷ Янакиева, Татяна. Езикът в библиографията – конструиране и валидност в полето на текста. В: *Библиотека*, 2013, № 5, с. 138. ISSN 0861-847X

⁸ Reitz, Joan M. *ODLIS* [online]. Online Dictionary for Library and Information Science [Viewed 02.01.2014]. Available from: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_i.aspx

технологиите изисква непрекъснато да се усъвършенстват и развиват механизмите и подходите, с които библиотечната общност участва в съвместимостта при обмена на информация и данни. Оттук следва и подходът, който ИФЛА възприема при организиране работата на колегията по отношение съвместимостта в създаването и обмена на информация. Основната стъпка за изграждане и гарантиране на безпрепятствен и лесен за потребителя път за достъп до информация и знание е стандартизирането на процесите по обработка и организиране на данните, както и в прилагането на стандартни процеси в търсенето и осигуряването на достъп. Тук на преден план излизат проектите на ИФЛА за функционалност на библиографските и нормативните записи⁹. Проведени са изследвания, които разпознават и определят начините на взаимодействие между отделните субекти създаващи и ползващи данни. Анализирано е взаимодействието „обект-връзка“ или основата върху която се създава, организира, управлява и съответно се достига до информация. Не напразно в концептуалния модел на изследването FRBR е записано, че основа на създаването на логическа структура, която да подпомага разбирането, развитието на библиографското описание, да е основа за „съставянето на правила за каталогизация и системи подпомагащи създаването, управлението и употребата на библиографски данни“¹⁰. Изследванията определят обектите или същностите, които са основни за създаването на библиографски и нормативни данни, атрибутите, свързани с всеки обект и връзките между обектите и атрибутите. Всички тези елементи от модела са изследвани от гледна точка на потребителя и по-точно на задачите, на които библиографските и нормативните данни трябва да отговарят, за да задоволят нуждите на ползвателите на информация.

Изследванията са основа на значителни промени в нормативните документи:

⁹ Първото изследване е наречено Функционални изисквания към библиографските записи (Functional requirements for Bibliographic records FRBR), а окончателния доклад е приет през 1997 с изменения от 2009 г. Следват изследванията за Функционални изисквания към нормативните данни (Functional requirements for authority data FRAD), публикуван през 2009 г. и Функционални изисквания към предметните нормативни данни (Functional requirements for subject authority data FRSAD), приет през 2010 г.

¹⁰ Функционални изисквания към библиографските записи [онлайн]. Концептуален модел. Септ. 1997, с доп. и поправки 2009. София, ББИА, 2013, с. 7. [Прегледан на 02.01.2014]. Достъпно от:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2009-bg.pdf

- През 2009 г. са приети окончателно Международните принципи на каталогизацията¹¹, които са разширени до всички аспекти на библиографските и контролните данни, до приложение към библиотечните каталози и до нуждите на потребителите.
- През 2007 г. е публикувана първата версия на консолидирания международен стандарт за библиографско описание, а през 2011 г. излиза неговото преработено издание¹².
- Променя се изцяло концепцията в преработката на Англо-американските правила за библиографско описание (AACR2)¹³, които от 2005 г. са заменени от нов проект наречен Описание на ресурс и достъп до него (Resource Description and Access), реализиран окончателно през 2010 г. От 2013 г. новите правила за библиографско описание започват да се прилагат първоначално от Библиотеката към Конгреса на САЩ и Британската библиотека, последвани от Националната библиотека и архив на Квебек, Националната селскостопанска библиотека на САЩ, Националния библиотечен съвет на Сингапур, Националната библиотека на Австралия, Националната медицинска библиотека на САЩ, както и от 8 други американски и английски университети и институции. Въвеждането на правилата е планирано през следващите две години да се осъществи от националните библиотеки на Германия, Нидерландия, Канада, Финландия, Ирландия, Филипините и Шотландия¹⁴. Списъкът на библиотеките, които планират миграция към новите правила показва, че не само англоезични страни са готови да възприемат RDA. Едновременно с това прави впечатление, че част от страните са със сравнително ограничено езиково представителство¹⁵. Самите правила са създадени, за да се

¹¹ Изложение на международните принципи на каталогизацията [онлайн]. [Прегледан на 02.01.2014]. Достъпно от:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-bg.pdf

¹² ISBD. Международен стандарт за библиографско описание. Консолидирано изд. София, ББИА, 2012, 268 с. Достъпно онлайн и от:

<http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/44-bg.pdf>

¹³ Joint Steering Committee for Development of RDA [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: <http://www.rda-jsc.org/>

¹⁴ RDA Toolkits [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: http://www.rdatoolkit.org/RDA_institutions

¹⁵ Въпросът дали да се възприемат или не новите правила за каталогизация трябва да бъде поставен на широка професионална дискусия, тъй като зависи и от редица фактори, включително и икономически. В българското професионално пространство са налице предпоставки за дискусия по проблематиката. Необходими са ана-

използват при описанието на всякакви видове ресурси в условията на един дигитален свят. Те са фокусирани върху това каква информация е нужна, за да бъде описан всеки ресурс, а не как тази информация да бъде представена. Ползвателите са свободни да използват информацията, извлечена от ресурса, с помощта на правилата на RDA с всякаква кодираща схема, като ISBD, MODS, MARC 21, Dublin Core, която да представи съставеното библиографско описание¹⁶. Изхождайки от обективната основа, върху която са разработени RDA и тяхното пълно съответствие с изследванията на ИФЛА за функционалност на библиографските и нормативните записи, съобразяването с международните принципи на каталогизацията и на стандартите за библиографско описание, с основание бихме могли да разширим тяхното приложение и върху каталогизирането на ресурси за традиционни каталози, каквато е обективната ситуация в български условия. В този смисъл особено значение придобива взетото решение от секцията по каталогизация на ИФЛА, да се преустанови работата по разработване на международни правила за каталогизация, което бе част от стратегическия план на секцията, и да се подкрепят правилата RDA като такива.

- Машинночетимите формати, използвани в библиотечните и библиографските информационни системи, също следват и променят своята структура най-вече под въздействието на промените в стандартите и правилата за каталогизация. В ход са различни проекти (MARC 21 namespace, MulDiCat namespace, ISBD namespace, FRBRoo namespace, FR namespaces, UNIMARC¹⁷), чиято цел е представянето на стандартите по начин, който да позволи използването им в структурата на семантичния уеб^{18, 19, 20}.

лизи на ниво библиографски запис, приложни програми за каталогизация и не на последно място оценка на ефекта от прилагането.

¹⁶ Joint Steering Committee for Development of RDA [online]. [Viewed on 04.01.2014]. Available from: <http://www.rda-jsc.org/docs/rdabrochureJanuary2010.pdf>

¹⁷ IFLA Namespaces Task Group [online]. May 2012. Available from: <http://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/namespaces/namespaces-tg-update-201205.pdf>

¹⁸ IFLA Cataloguing Section. ISBD Review Group. ISBD/XML Study Group. Activity Report, August 2012–July 2013. Available from: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbdrg/isbd-xml-activities_2012-2013.pdf

¹⁹ Dunsire, Gordon, Willer, Mirna. UNIMARC and linked data. In: *International Federation of Library Associations and Institutions*, 2011, Vol. 37, N 4, pp. 314–326. Available from: http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-37-4_2011.pdf

Всички тези дейности отново ни връщат към отправната точка, от която започнаха нашите разсъждения. Универсалният библиографски контрол и още по-обширното понятие съвместимост, изискват все по-стриктна и задълбочена дейност по отношение на създаването и регистрирането на библиографските данни. ИФЛА определя документите, които имат влияние върху съвместимостта: принципите за каталогизация, изследванията за функционалност на библиографските и контролните записи, международните стандарти за библиографско описание, различни ръководства за съставяне на нормативни записи, за прилагане на метаданни при описание на дигитални ресурси и колекции, за визуализиране на каталожни записи, развитието на комуникативните формати. Тук от значение е и съвместната дейност с различни организации като Комитета по развитие на RDA, Европейската група по въпросите на RDA (European RDA Interest Group EURIG), Международният съвет на архивите (International Council of Archives (ICA), Международният комитет по документация към ИКОМ (ICOM International Committee for Documentation CIDOC), Международната организация по стандартизация (International Standard Organizations ISO), Инициативата Дъблинско ядро (Dublin Core Metadata Initiative DCMI), консорциума W3C и др. От средата на 2012 г. в рамките на ИФЛА започва работа Комитет по стандартите, необходими на библиотечната общност във всички направления, който основно ще отговаря за тяхното създаване, преработка, поддръжка и разпространение. Така една от най-важните дейности на федерацията се централизира, което ще подпомогне координирането, както и ще се отрази положително върху процесите на съвместимост, на първо ниво в рамките на дейността на различните комитети и програми на ИФЛА и като последствие в съвместната работа с други общности и проекти.

Всички тези процеси и инициативи са особено динамични. Те изискват непрекъснато поддръжане и актуализиране на вече създадените и трасиране на нови пътища, които да гарантират достъпа и обмена на информация. В дигиталната епоха все по-ясно се очертават етапите и връзките в развитието и поддръжането на процесите по каталогизация, които са важни за осигуряване на основата, върху която се структурира и изгражда библиотечната дейност. В противен случай, ако се върнем отново към думите на Майкъл Гормън, има опасност да лишим библиотеките от основния смисъл на тяхната дейност – достъпа до информация.

²⁰ MARC Standards [online]. Available from: <http://www.loc.gov/marc/>

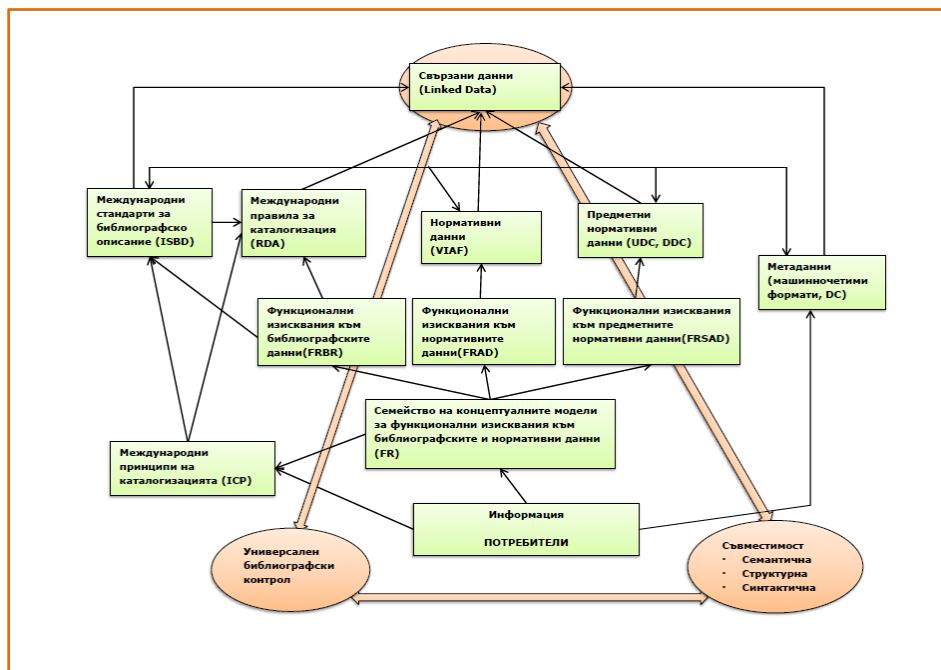


Схема на процесите по каталогизация

Ако си представим процесите, които пряко се свързват с каталогизацията се вижда, че в основата на протичането им стои информацията и нуждата на потребителите да достигнат до нея. Схемата показва връзките между програмите и проектите, които са свързани с осъществяването на процесите по каталогизация. Различните дейности непрекъснато се анализират и обновяват в зависимост от средата, в която протичат процесите. На този етап, за да се постигне удовлетворяване на потребителските нужди, които са в основата на дейностите по каталогизация, се забелязва стремеж това да се случи чрез представянето на процесите в условията и изискванията или очакванията от развитието на семантичния уеб.

Необходимо е постоянно да се следят отделните дейности в международен контекст и да бъдат представяни пред българската професионална общност, с което ще се постигнат няколко цели:

- изясняване на основни приоритети в развитието на българската теория и практика;
- въвеждане и уеднаквяване на професионална терминология;

- осъвременяване на националните нормативни документи и изисквания;
- развитие на приложните програми в библиотечните дейности;
- представяне пред българските библиотеки на една нова, съвременна основа и среда;
- сближаване на дейностите с други професионални общности – музеи, архиви, издателства, информационни центрове, инициативи по дигитализация, общности, свързани с развитието на информационна инфраструктура и др.;
- промяна в обучението на специалисти;
- иниципиране на нови проекти и програми.